

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida nutqning ahamiyati

G.R. Karimberganova

UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Bugungi kunda nutq nafaqat kattalarning, balki bolalarning rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u samarali muloqot va til ko'nikmalariga asos bo'ladi. Bolalarning nutqini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash ularning umumiy o'sishi va hayotning turli jabhalarida muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur hisoblanadi. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning hayotida nutqning ahamiyati va uni muhimligining bir necha sabablari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: nutq, muloqot, kognitiv, til, qobiliyat, monolog, diolog, tovush, ijtimoiylashuv, grammatik, semantik.

Nutq bolaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Gap faqat muloqot haqida emas, bu ularning umumiy o'sishining asosiy jihati hisoblanadi. Nutqning bola rivojlanishida muhimligining bir necha sabablari quyidagilarni tashkil qiladi:

1. Tilni o'zlashtirish: nutq bolalarning tilni o'rganishi va o'zlashtirishi uchun asosiy vositadir. Bu ularga o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va ehtiyojlarini tushunishga va ifoda etishga yordam beradi. Nutq orqali bolalar lug'at boyligi, grammatika va tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.
2. Kognitiv rivojlanish: Bolalar gapirganda miyasini turli kognitiv jarayonlarga jalb qiladilar. Shuningdek, o'z fikrlarini tartibga solishni, muammolarni hal qilishni va turli tushunchalar o'rtasida aloqa o'rnatishni o'rganadilar. Nutq ularning fikrlash qobiliyatini rag'batlantiradi va umumiy kognitiv rivojlanishini kuchaytiradi.
3. Ijtimoiy aloqa: nutq bolalarga boshqalar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi. Bu ularga munosabatlarni o'rnatishga, hamdardlik bildirishga va ijtimoiy signallarni tushunishga yordam beradi. Suhbatlar orqali bolalar navbatni qabul qilish, faol tinglash va boshqalarning nuqtai nazarini tushunish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.
4. Emosional ifoda: Nutq bolalarga his-tuyg'ularini ifoda etish va hissiy aqlni rivojlantirish imkonini beradi. O'zlarining his-tuyg'ularini og'zaki ifodalash orqali ular hissiyotlarni aniqlash va tartibga solishni o'rganadilar, bu ularning aqliy va hissiy farovonligi uchun juda muhim sanaladi. Shuningdek, nutq bolalarga kerak bo'lganda boshqalardan yordam va tasalli izlashga yordam beradi.
5. O'ziga ishonch: Agar bolalar o'z fikrlari va g'oyalarini samarali ifoda eta olsalar, bu ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Nutq bolalarga o'z fikrlarini bildirish va turli sharoitlarda faol ishtirok

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

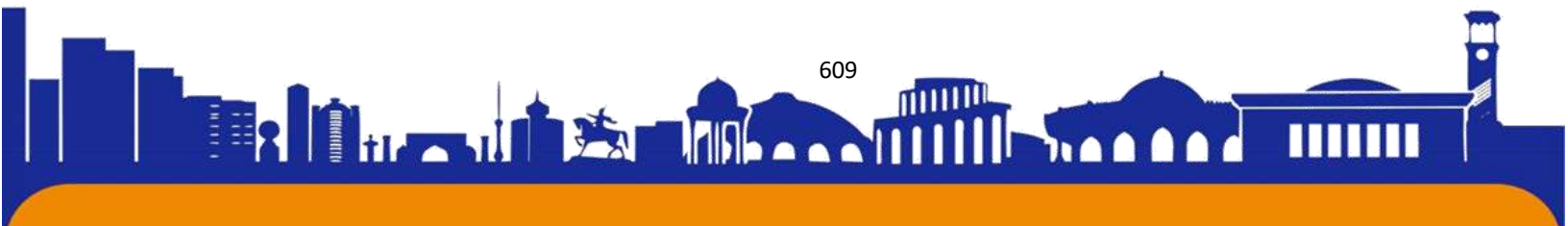
etish imkonini beradi. Bu ishonch bolalikdan ortib boradi va ularning kelajakdagi shaxsiy va professional hayotiga ijobiy ta'sir qiladi.

Nutq - bu psixik hodisa, kishilarning shaxslararo o'zaro muayyan hamkorligi sharoitida rivojlanadigan, individual xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsning mulkidir. U tildan farqli o'laroq ijtimoiy-tarixiy sharoitlarda rivojlanadigan xalqning ijtimoiy mulki va hodisasi hisoblanadi. Nutqni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyati atrofida bolaning atmosferasi va uning atrofida odamlarning munosabati bilan bog'liqdir. U doimiy e'tiborni talab qiladi, hatto u sizga biror narsa aytolmasa ham, u hali ham sizning aloqangizga juda muhtoj boladi. Agar biron sababga ko'ra, onaning bolaga aloqasi bo'lmasa, u o'z-o'zidan yopilishi mumkin. Shuning uchun ular doimiy e'tiborga moyilligini bildirishadi. Ular o'zlarini xavfsiz his qilishlari va ishonchni rivojlantirishlari uchun o'z g'amxo'rlarining mavjudligi va sezgirligiga tayanadilar. Ko'z bilan aloqa qilish, teginish va faol tinglash orqali bola bilan muloqot qilish ijobiy munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi va ularning muloqot qilishga urinishlarini rag'batlantiradi.

Hozirgi kunda maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rejali tarzda rivojlantirish uchun nafaqat tevarak-atrofnii o'rganish, ob'ektlarni asosli ravishda tanlash, balki ayni paytda eng ahamiyatli so'zlarni ularning mavzu jihatdan xilma-xilligi (sifat tarkibi, ma'nosi) bo'yicha o'rganishni ta'minlash ham dolzarb masalalardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishga oid vazifalarni hal etishga qaratilgan quyidagicha yondashuv zaruriyatlari aniqlandi;

- tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo nutq eshitish shakllanadi, talaffuzni u keyinroq egallaydi);
- aniq talaffuz hosil qilish (so'z va so'z birikmalarini dona-dona hamda aniq talaffuz qilish);
- so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash;
- nutqning orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash (bu namunaviy adabiy talaffuz qoidalarining jami);
- nutq sur'atini rivojlantirish;
- nutqning ifodaliligini shakllantirish (nutqning tabiiy, erkin, ya'ni ongli ifodalanishi);
- nutqiy aloqa ko'nikmalarini tarbiyalash;
- nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish;
- nutqiy nafas olishni shakllantirish;
- o'z fikrini erkin va izchil bayon etish malakasini shakllantirish;

Bolaning ijtimoiy va shaxs sifatida shakllanishida monologik nutqning ahamiyati benihoyat kattadir. Bolalarga monologik nutqni muntazam o'rgatish taxminan besh yoshdan boshlanadi. Monologik nutqni qiyinligi shundaki, u diqqat-e'tiborni o'zi uchun ahamiyatli bo'lgan voqea yoki badiiy asarga qaratgan boladan bir vaqtning o'zida nafaqat narsalar, hodisalarni payqash, balki ular o'rtasidagi bog'liqlikni ham sezishni talab qiladi. Maktabgacha ta'limda Turli yosh bosqichlarida bolalarni monologik nutqqa o'rgatishning mazmuni va vazifalarini o'zlashtirish darkor. Turli yosh bosqichlarida monologik nutqqa o'rgatishning bir qancha vazifalari va uni o'ziga xos mazmuni ham mavjud.

Monolog nutq dialog nutqqa nisbatan ancha murakkab bo'lib, bu bitta odam tomonidan amalga oshiriladigan nutq hisoblanadi. Monolog nutq (hikoya qilishda)da bitta kishi gapiradi, qolganlar esa tinglaydilar. Monolog nutq ko'pchilikka qarata aytiladigan nutq bo'lgani uchun, u har doim mantiqiy jihatdan izchil, grammatik jihatdan shakllangan, hammaga tushunarli va ravon bo'lishi kerak.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, nutqning grammatik tizimini rivojlantirish jarayonida sintaktik birliklar bilan amallar bajarish ko'nikmasi shakllanadi, muayyan muloqot sharoitida va ravon monologik fikrlarni tuzish jarayonida til vositalarini ongli ravishda tanlash vujudga keladi. Bola tilning grammatik tizimini shakllantirishi natijasida uning nutqida umumiy oqim ro'y berishi kuzatiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish joizki, har bir tarbiyachi-pedagog pedagogik rahbarlik shakllarini hamda metodlarini umumiy nutqiy rivojlanishning bosqichma-bosqich xususiyatga egaligini, va eng muhimi dialog va monologni, so'zgacha bo'lgan mazmunli-semantik tizimdan vaziyatga oid ixtiyoriy iborali nutqqa o'tish, bolalarning nutqiy havaskorligi sohasi sifatida tengdoshlar bilan muloqotining dialogik shakllarini o'zlashtirishni hisobga olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-361 sonli qarori-T: 2018-yil 9- sentyabr.
- 2.Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika" Fan va texnologiya. T.2017-yil.
- 3.Safarova R. va boshqalar. Savod o'rgatish darslari.-T.:Manaviyat, 2003.
- 4.Xalilova D.F. "Bolajak tarbiyachilrning pedagogik faoliyatiga kreativ yondashuv."PEDAGOGS Jurnal, 7(1),172-175.Retrieved from <http://www.pedagoglar.uz/index.php> ped article/view/46

